

Lukácsi Kádár Éva

Hódmezővásárhelyen született, a Bethlen Gábor Gimnázium révén Németh László volt élete írója, mely kiegészül Wass Albert művei iránti irodalmi kötődéssel a korai 90-es évektől. Minden testvérével együtt a lekipásztori életutat választotta. Debrecenben szentelték református lekipásztorrá. Tíz évig Bihar és Békés megyében missziója a fiatalok hitbéli, irodalmi, zenei, nyelvi tanítására kiterjedt. 1988-tól Princetonban a Theológia Mesteri fokozatát elnyeri, s 2001-ben theológiai doktorátust szerez. Magyar közösségek hitbéli és kulturális fennmaradását szolgálja férjével Lászlóval. Sajnos nem találkozott személyesen Wass Albert íróval, de levelét őrzi. Az író temetésén 1998-ban megismeri a családot, 2004-től kerül velük munkatársi kapcsolatba. A Wass fiak tiszteletbeli hűgukká fogadják, akikkel életre szóló küldetést megosztva Wass Albert igazságának szószólója lesz. A Czegei Wass Alapítvány irattárában a még ki nem adott kéziratok kutatásában, a darabok komputerre átírásában, könyvismertető, cikkek írásával helyezi a magyar olvasók szívére Wass Albert Isten – ember – nemzet szeretetét.

Lukácsi Éva – Balázs Ildikó

Műsorról levett nemzeti fájdalom

Wass Albert: Tavaszi szél

Kevesen ismerik Wass Albertnek a *Tavaszi szél* című színművét, melyet 1943 karácsonyára tűzött műsorára a nemzeti színház, de melynek premierjét az utolsó percben betiltották. A *Tavaszi szél* még ma is szinte elképzelhetetlen bármely állami színház előadásában, s ha mégis akadna társulat, mely műsorára tűznék, nem lenne mentes ezernyi kritikus reagálásától. Most viszont a tavasszal nyomtatásban jelent meg a Kráter Kiadó gondozásában.

A mű azért rendkívüli, mert Németh László történelmi és társadalmi drámáihoz hasonlítható az a magasfeszültség, melyet az egész mű gondolatisága hordoz. (Érdemes lenne Németh László *Emberi színjáték* című művével egybevetni. Szerzője ugyancsak fiatalon, 24 éves korában kapott első regénye, az *Emberi színjáték* megírása után Baumgarten-díjat, Wass Albert 32 évesen, tehát a vers- és novellairó kezdést követően indulásuk is hasonlít.) Németh László e regényében népe tragikus sorsát, a trianoni veszteséget belerejti a főhős magányos, félreértett, osztályától elidegenedett útkereső – útvesztett vagy éppen más utat talált – Boda Zoltán orvos sorsába, aki bizonyos fokig önéletrajzi vonatkozású regényhős. Németh László a vég nélküli rebelliót, a torzót, a megoldás-nélküliséget örökíti meg az *Emberi színjátékában*.

Wass Albert drámájának indítása tipikus Wass Albert-i színhelyre visz: erdei tisztás, havasok, hegyek, patakok, virágzó fenyők, madarak és állatok birodalmába, mely az éghez közeli idill. Ebben a világban otthonos a főhős, az erdélyi magyar arisztokrata, Tomori Imre. Csakhogy a csendéletet egy puska lövés zavarja meg. Ez nyomasztó előjel, még az sem tudja feloldani a dörrenés miatti feszültséget, hogy a váratlan látogató egy fiatal hölgy, Irma, a főispán lánya. Szomorú szimbólummá válik, hogy az ifjú Diána – aki vörös lakkos körmeivel még ki is zsigereli a zsákmányt, – a kedvenc őzet lőtte le, melyet szinte személyként tartottak számon a hivatásos vadászok: Imre és öreg Imre. A betolakodó vendég értelmetlenül oltotta ki a vad életét, hiszen a vadászata csupán személyes, de szabálytalan kedvtelést szolgált. (Ez a mozzanat vissza- vagy előretal *A titokzatos őz* című, 1941-ban kiadott elbeszélésfüzérre. Bár a meséskönyv kiadási éve, ill. a színmű bemutatásának ideje – 1943. – nem föltétlenül tükrözi e két mű keletkezésének idejét, feltételezhető, hogy Wass Albert e két művét azonos időben írta.)

Sötét este van és telehold: a furulyaszó előcsalja a természet és a kozmikus erők bűvös sugárzását, mely egyszerre félelmetes és vonzó. Mintha az emberi sorsok az emberfeletti erők játékerében ki lennének szolgáltatva. Wass Albert a hegyi jelenetbe egyfajta transzcendens élményt rejt, mely – bár babonassággal határos, de a természetfeletti világhoz kötődik¹. Az *Előjáték*nak vége, kezdődik az első felvonás: változik a színhely. Visszalépünk egy generációnyi

¹ Lukácsi, i.m. 2003. 12.

időt a múltba: lent a hegyek lábánál, az emberek világában zajlik a mindennapos élet. Szintén váratlan látogatók jelennek meg, a felsőbb osztályok képviselői, apjával együtt Irma - egy másik, régi Irma - is, akinek érkezése rossz előjel Imre kedvesének, a tisztartó lányának, Anikónak. A csendes, falusi idillbe való betörésük képletesen vadászathoz hasonló: Imre életéért jöttek. Igaz, cserébe fényes ajánlataik vannak, de „elkérlik lelkét”...

A színmű látszólag könnyed és népies - indító jelenetéből Tamási Áron *Énekes madarának* forrásvíz üdesége árad -, de a sorok mögött és a szavak gondolati szférájában mélységes fájdalom húzódik. Ilyen Mozart zenéje is: légies, de drámai szenvedést takar el a könnyedsége. Mennyire szenvedhetett írása közben alkotója! Hiszen a „kellékek” (a falusias idill, a dzsentrivilág, a magyar főúri társadalom dekadenciája - egy kis romantikus beütés) mind a súlyos történelmi és társadalmi sors bemutatását szolgálják. Olyan sors ez, mely mögött szenvedés és tragédia rejlik. Az idős Wass Albert azt írta *Voltam* című memoárjában: „Érdekes, hogy az én nemzedékem életében miként fonódott össze mindég a szép a tragikummal”. Szívfájdító hasadás az, ami a „lehetne” és a „van” között feszül. Átívelhetetlen szakadék tátong a hegyek élete, ahol az Isten lakik, és a társadalom, illetve a monarchia bomló, rothadó utóélete között.

Fájdalmas minden előrejelzés a műben. Már ott eldőlt minden, ahol az első felvonás elején a kasztjabeliek közéleti szereplésre kérik fel Imrét, a főszereplőt. Ezzel „elkérlik a lelkét”, szabadságát, szabad életét a természetben, az udvarháztartása személyzetével való ősi egységét és bizalmi kapcsolatát, ahol áruló módon úgy festik a „haza szolgálatát”, mint általuk meg nem élt szolgálatot: hazug szavakkal és frázisokkal rossz lelkiismeretet táplálnak, ősökkel zsarolnak, hazafiúi kötelességet szajkóznak és mulasztás-tudatot táplálnak a havasok fiába, Imrébe. Még feleségjelöltet is hoznak magukkal „csaléteknek”. Lehet, hogy mindez - még a női bűvösség - sem hatna rá élet-fordító módon, ha tárgyalásukat nem szakítaná félbe, elhatározásra sarkallva Imrét, a pápa esete, égbekiáltó igazságtalansága. A szomszéd falubeli román pápa ugyanis az Albina bank pénzzel támogatott elrománosító politikájának megfelelően téríti a magyarokat saját felekezetébe. Azért áldozza fel végül is magát Imre, azért fogadja el a kompromisszumok sorozatát egy számára idegen, szívtelen, hazug világ javára lemondva saját világáról, mert nincs, aki ezt az ördögi munkát megállítsa. A betelepült román paraszt javakban gyarapodik, a magyar lakosság pedig elszegényedik, földönfutóvá lesz, és végül kénytelen elköltözni a szülőföldről, másutt - a városban vagy a tengerentúlon - keresve megélhetést. Imre abban a naiv reményben vállal közéleti tisztséget, hogy magyarjai javára visszafordíthatja a folyamatot, hogy a gátságot megállíthatja.

A szerző itt egész probléma-kötegre irányítja rá a figyelmet: Imrének az a tragédiája, hogy ennek a dörzsölt politikának mindenki zöld jelzést ad, mindenki részes a nemzetárulásban. A román papot később - amikor már főispán lesz - Imre letartóztatja nemzetárulás címén. Ám védőügyvéde nyílt kártyákkal játszik: „Tisztázzuk a kérdést: az államhatalom ellen vétett Radu pap, vagy csupán az ország egyik népe ellen?” A többnemzetiségű monarchiában tehát nem nemzetalkotó nép a magyarság. E kérdés feszegetését a felületesen, önös érdekükben politizáló főurak elhárítják: „A föld legfeljebb gazdást cserél. Azért éppen úgy meghozza az adót és élte az országot.” Majd Imrének a közbevetésére - „Nekem ne az országot éltesse, hanem a magyart!” - türelmetlenül leintik: „Ugyan kérlek. Ország és magyarság az egy. A szentkorona, az első nagy király államalkotó lángesze összetartják azokat. Amért egyik-másik más nyelven beszél”. Majd a Szent István-i vendégszeretet újszerű értelmezést nyer a vita folytán: a vendégszeretet eredményeképpen porosz nemes képviseli a vármegyén a népet, a bankokat és a kereskedelmet zsidók vették kézbe, a földet román paraszt műveli, az ipart pedig „mindenféle idegenek” űzik. Nincs „még egy ilyen ország a földön”, ahol már majdnem a vendégé a ház, s „még mindég úgy bánunk vele, mintha vendég volna”. A szabadverseny pedig, mely az egészséges kiválasztódást szolgálná, „olyan verseny, ahol a vendéglő száz méter udvariassági előnyt kap”. S egy félreérthetetlen célzás „a titokzatos eredetű pénzek”-re: „A választóvizet pedig földalatti boszorkánykonyhákon gyártják a [...] kiválasztódáshoz”.

A vita során Imre álláspontját senki nem osztja, csak hű szolgálja, Bedő tisztartó bólogat hozzá. Harcában Imre teljesen egyedül marad, nincs szövetségese, hadserege, hiszen a Bedő-féle és Jóska-féle hűségese alattvalóira ebben az emberfeletti harcban nem számíthat. Ők mint a kutya, inkább elpusztulnak, de saját gazdájukhoz - és az erdőhöz, a hegyekhez, az ősi törvényekhez - becsülettel hűek maradnak. Csakhogy ez nem számít ebben a globalizált, kozmopolita sugallatú csatában.

Érdekes összefüggés: nem véletlenül mutatkozik nagy ellentét a kép egyházat képviselő személy bemutatásában. A magyar tiszteletes - nyilván református - panaszra és segítségkérésre jön a mecénás főúrhoz, Imréhez. Önmagában nem képvisel legális erőt, a népe pedig teljesen ki van szolgáltatva, nemhogy szövetségesként mögötte erőt képezne. Ezzel szemben a román pápa olyan helyzetben van, hogy önállóan intézkedik, mivel a háttérben a világi hatalmasságok támogatását élvezi. Erdély református - valamint katolikus és unitárius - történetében ugyanúgy, mint az anyaországi református egyházban a világi pártfogók diktáltak. A papok és püspökök függő viszonyban voltak a világi hatalmasságoktól, akik jó esetben a patrónus szerepét játszották. Ennek az lehetett a következménye, mint pl. Geszten, ahol gróf Tisza István egész falu helyet befizette a református egyházközségnek az egyházfenntartási díjat, s ez a falu a későbbiekben nem tudta eltartani a papját, mert az emberek nem szoktak az önálló és áldozatos egyházfegyelemhez.

A református Wass Albert a saját családi élményeiből merít, mikor a papot ilyen száználmasan kevés hatalmúnak ábrázolja, hiszen az ő családja tartotta el a szegény mezőségi falvak papjait, egyházfenntartási terheit levette a vállukról. Erre agg korában a *Látó ember* című portréfilmen utal. Ennek a patrónusi szerepnek és felelősségnek a nyoma fellelhető a Tavaszi szélben is, ahogy Imrére hárul a cselekvés és igazságszolgáltatás munkája.

A másik összefüggés is az egyházzal kapcsolatos: a protestáns vallás soha nem használt térítő erőszakot és nem élt a lelkek feletti hatalom eszközeivel. Az embereket fel akarta szabadítani a gondolkodás etikai választásaira. (Luther óta van „individuális” lelki élet a keresztény gondolkodásban.) A román vallásos lelkiségbe belevitték az uszítás és gyűlölködés nem keresztény elemeit, és úgy manipulálták a vallást a néplélekben, ahogy csak az ország és politika érdeke kívánta. Ez eleve egyenlőtlen esélyeket teremtett.² Talán így is magyarázható az a bizonyos „száz méter udvariassági előny”, amit a vendégek maguknak kicsikartak, és a boszorkánykonyha, amiben a cselekvéseket kifőzték.

A mű egy kis kárörömmel igazságot szolgáltat azok ellen, akik alakoskodva és nem tiszta motivációkkal voltak posztjukon, de végül mégsem találták meg a számításaikat. Mind veszítenek és további lealjasodással kell magukat beépíteniük a változás utáni másik rendszer szerkezetébe. Csak azok maradnak tiszták, és „azokért szól a harang”, akik a kisebbségben, a vesztes pozíciójában is minőségi emberként maradnak meg, erkölcsi értéküket nem cserélik fel.

Nagyon szomorú Imre és Irma áthidalhatatlan ellentéte, a két világ kibékíthetetlen erkölcsisége. Az asszony európaiságot emleget, Imre pedig nemzete szeretetébe kapaszkodik görcsösen, tehetetlenül. Ő az, aki figyeli a tavaszi szél susogását, melyen keresztül az ő lelke is megközelíthető, ám amelyet felesége nem érez „elég európai”-nak. Aki ha megértené férjében a tehetetlenség kínját, akkor sírna vele és megtagadná európai nevelését. Aki nem érti, hogy igazi világától távol csak az eredmények tehetik az embert elégedetté. Így válik a „tavaszi szél” - a címben sugallt teljes összefüggés eszköze - a mű szervező motívumává. A tavaszi szél, mely „vizeket áraszt, új életeket serkent...” Imre és Irma házasságuk gyermektelensége - ez a bűnként, büntetésként értelmezett tragédia - e két világ kibékíthetlenségét sugallja. (Irma alakja felsejlik korábbi *Erna* 1931. című elbeszélésben.)

A másik motívum a teljes életműben jelen levő hegyek és fák motívuma. Ebben a drámában hangzik el először a kétségbeesett felkiáltás: „Adjátok vissza a hegyeim, a szabadságomat, az életem értelmét!” S mivel itt a dráma, a kendőzött időpont ellenére is - a monarchia utolsó éveit - az első trianoni szerződés fájalmát szólaltatja meg, könnyen perbe foghatnák a szerzőt a revizionizmus vádjával. Ám a főszereplő felkiáltása - a mindenkori felkiáltás: Adjátok vissza a hegyeim! - szinte az előrevetített személyes és nemzeti tragédia jajszava: távol a hazától, a gyökerektől elszakítva amputált a szív. Csak a sikerek és az értelmes élet kárpótolhatják valamennyire, ami viszont Imrének a reménytelen küzdelme során nem adatik meg.

A darab a második trianoni szerződés révén Észak-Erdélynek Romániához való visszacsatolásával kerekedik ki a harmadik felvonásban. Mintha görög drámákban a gonosz párkák műve lett volna, úgy teljesedik be sorsa a magyarságnak - megérdemelt, elkerülhetetlen végzete. Itt a nagy vízváltatóban minden hamisság megsemmisül, s a nagyszájúskodó urak alig menthetik irhájukat. Imre is menekül: az *Arany ember*ből egy Jókai-fordulattal vagy Mikszáth *Különös házasságának* főszereplője, Buttler mintájára szimulált baleseti halállal. Ő maga pedig - bár nem várja Noémi, hisz Anikó, tőle elszakított szerelme már másnak a felesége - mégiscsak kiköt a Senki szigetén: lelkét éltető hegyei közt.

² Lukácsi, i.m. 2003. 13.

Megmenekül úgy, hogy „Öreg Imré”-vé válik, átmenti az értékeit, de maga értelmetlenül áldozza fel magát.

A darab ezen a ponton kapcsol vissza Madách az *Ember tragédiájának* Prágai színe mintájára nem „álom az álomban”, hanem „szín a színben” megoldással felépített keretre: a fiatal és az öreg Imre beszélgetésére. Az *Utójátékban* a megkísértett fiatal Imrét az öreg nem tudja lebeszélni arról, hogy elhagyja hegyeit, éltető elemét. A darab nyitott: nem tudjuk, hogy a vadászó kisasszony ajánlatát - miszerint az urat csinál belőle - elfogadja-e, vagy mégis az ő Anikóját választja, aki vár reá.

A darabban nincs feloldás, nincs katarzis. Ezért ennyi mélység mellett szomorúbb ez, mint a görög drámák. Hisz a különbség az, hogy míg a világon minden nép feltárhatja történelme traumáit, Közép-Európában tilos az őszinte nemzeti fájdalmat kimondani és megismertetni.